

GAAL GYÖRGY

AZ ORVOSKÉPZÉS KEZDETEI KOLOZSVÁRT

Napjainkban természetesnek vesszük, hogy az orvos hat év egyetemi képzést követően meg valamelyes szakosodás után válik gyógyító orvossá, esetleg gyakorló sebésszé. A 19. század közepéig nemcsak az egyetemet végzett orvosdoktorok feladta volt a gyógyítás, kezelés, hanem elsősorban a borbélysebészeké és bábaasszonyoké.

Orvosdoktori diplomát csak távoli egyetemeken lehetett szerezni hosszas tanulmányokat követően. Erdélyből csak kevesen rendelkeztek ilyen végzettséggel, s közülük is csak néhányan maradtak meg a gyógytudomány gyakorlása mellett. Hiszen csak fejedelmek, főurak, nagyobb városok alkalmazták őket orvosként. Többségük a tanári pályát választotta, s mellette néha orvoskodott is. Elég, ha az unitárius kollégiumigazgató majd püspök Csanádi Pálra, a kolozsvári református kollégiumban tanító „második” Pataki Sámuelre, a nagyenyedi Pápai Páriz Ferencre, a magyar nyelvű orvosi irodalom egyik megalapozójára, vagy a Zilahon katedrát vállaló Gyarmathi Sámuel nyelvtudósra utalunk. Ráadásul az orvosdoktorok sokáig csak a „belső bajokkal” foglalkoztak, gyógyszereket írtak fel. A véres beavatkozásokat csak elrendelték, s a sebészeknek kellett azokat végrehajtani. A sebészeket viszont céhes rendszerben képezték.

Erdély nagyobb városaiban a 16. század második felében alakultak meg az első borbélysebészcéhek: Nagyszében (1562), Brassó (1567), Kolozsvár (1568), Marosvásárhely (1591). A tíz

A 19. század közepéig nemcsak az egyetemet végzett orvosdoktorok feladta volt a gyógyítás, kezelés, hanem elsősorban a borbélysebészeké és bábaasszonyoké.

évet betöltött fiatal 3–5 évet inaskodott valamelyik mester műhelyében, majd a mesterek előtt vizsgát tett, felszabadították. Ezután legényként vándorolnia kellett, hogy több, akár külföldi műhelyben tökéletesítse tudását, s végül a céhmester és két másik mester előtt kellett bizonyítania tudását a haj- és szakállnyírás mellett a sebkezelésből, kötözésből, érvágásból, foghúzásból, kenőcsök készítéséből. Majd egy lakomát követően mesterré fogadták, műhelyt nyithatott, vagy betársulhatott valamely műhelybe.¹ Az így képzett sebész-mestereknek volt gyakorlati tudása, de az egész test működéséről, az összefüggésekről alig lehetett fogalma. A bábák pedig csak egymástól lesték el a gyakorlati fogásokat.²

Ezek a tények és a gyorsan terjedő járványok megfékezése készítette Mária Terézia királynőt arra, hogy egységes egészségügyi rendeletet dolgoztasson ki az egész Habsburg Birodalom részére: *Generale Normativum in Re Sanitatis* (1770).³ Ez többek között előírta, hogy a városoknak, megyéknek állandó orvost és bábát kell alkalmazniuk. Csak olyanok kaphatnak működési engedélyt, akik állami intézményben vizsgáztak és diplomát nyertek. Ebben az időben az orvos elnevezés még a sebész-mestereket is megillette. Tehát azoknak, akiket a céhes rendszerben szabadítottak fel, valamely állami intézményben tovább kellett tanulni és levizsgáznia. Erre a célra sebészképző intézeteket állítottak fel a birodalom minden tartományában az 1770-es évek folyamán, többnyire az ott működő egyetem vagy akadémia mellett: Graz, Innsbruck, Salzburg, Olmütz (Olomouc), Laibach (Ljubljana), Lemberg (L'viv), Klagenfurt, Linz. Magyarországon az éppen orvosi karral kibővített nagyszombati egyetemen indították be a sebészképzést 1774-től, Erdélyben pedig a volt kolozsvári jezsuita akadémián 1775-től.

Az 1581-ben Báthory István alapította kolozsvári jezsuita egyetem 1773-ban válságos helyzetbe jut, mert az erre vonatkozó pápai bullát követően Mária Terézia is feloszlatta birodalmában a jezsuita rendet. Az általuk vezetett tanintézetet újjá kell szervezni. Eleinte a királynő egy felekezeti közti egyetem felállítását fontolgatja, közben 1774-ben beindítja a jogi, 1775-ben a sebészeti képzést, végül 1776-ban az alsóbb osztályokat és a bölcsészeti kart a piaristákra bízva. A bölcsészeti, teológiai, jogi és orvosi képzés tulajdonképpen egyetemi, illetve akadémiai rangúnak ígérkezett, s élére főigazgatóként Kolozs vármegye mindenkori főispánját (akkoriban gróf Bánffy Dénest) helyezik. II. József császár- király a teljes birodalom felsőoktatását rendszerezni akarja, úgyhogy csak a legjelentősebb tanintézeteknek (Bécs, Prága, Lemberg) hagyja meg az egyetemi rangot, a többi akadémiai líceumnak nyilvánítja. Így Kolozsvárt is 1784-től Királyi Akadémiai Líceum működik, mely aztán 1820-ban az „akadémiai” minősítést is elveszti.⁴

Kolozsvárt az orvoscépzés azzal indult⁵, hogy a királynő 1775. január 26-án kinevezte a bécsi egyetemen sebész- és szülésmesteri diplomát szerzett Joseph Laffert (1741–1798) az anatómia, sebészet és szülészet tanárául.⁶ Lafferre kettős feladat hárult. Egyetlen tanév alatt a céhektől felszabadított legényeknek meg kellett tanítania az alapvető bonctani és sebészeti ismereteket, továbbá a bábáknak évente egy hónapos kurzus alatt előadni a szülészet elméleti és gyakorlati tudományát. Végül vizsgát követően eleinte igazolványt, utóbb diplomát bocsájthatott ki részükre.

A sebészképzés minőségét javította, hogy 1782-ben felállítottak egy állatorvosi tanszéket, melyre a brassói születésű, Bécsben képzett Peter Fuhrmannt (1755–1816) nevezték ki.⁷ Neki a lovak és szarvasmarhák gyógyítása mellett főleg állatjárványtanra kellett oktatni a fiatalokat. A Monostor-kapu előtt telket

kapott az állatgyógyászat művelésére. Érdeklődő gazdáknak is nyári kurzusokat hirdetett.

Laffer munkásságával a diákok az 1790-es évek elejére egyre elégedetlenebbek lettek, mert nem ismerte a helyi nyelveket. Úgyhogy 1792-ben tanársegédet állítottak melléje, aki magyarul és románul is előadja a tárgyakat. A tordai származású Horváth Ferenc sebész- és szülészmester lett az első „adjunktus”.

A harmadik tanári széket az erdélyi országos szemorvos, Johannes Molnar (1749–1815) kapta, aki Bécsben szerzett diplomát (1774), majd kinevezték erdélyi országos szemésznek, s hírnévre tett szert szemműtéteivel. Évente három hónapon át tartott Kolozsvárt kurzust és gyógyított is. Latin nyelvű beköszöntő beszédét kinyomatta. Akárcsak Fuhrmann, ő is három nyelven, a német mellett magyarul és románul tartotta előadásait. 1812-ben nyugdíjba vonult. Szeben vidéki román ortodox családból származott, s így ő lett a legelső román orvostanár – lévén, hogy Bukarestben csak 1858-ben indult meg a sebészképzés. Ioan Molnar *Piuarîu* néven a román felvilágosodás jelentős személyiségeként tartják számon, aki román nyelvkönyvet és német–román szótárt is összeállított.⁸

A képzés színvonalát lényegesen emelte, hogy 1793-ban a kórtan és élettan is katedrát kapott. Erre először a belga származású André Etienne (1751–1797) orvosdoktor nevezte ki az uralkodó. Bányorvosként került Zalatnára, 1787-től a nagyszebeni szabadkőműves-páholy tagja volt, 1790-ben honosították. Ezt a felállítandó Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság javára tett adománnyal hálálta meg. Az 1790-es évek elején a bányák jobb kihasználása érdekében a Főkormánysház egy bányászati akadémia felállítását, illetve legalább egy ilyen tanszék létesítését tervezte Kolozsvárt. Mikor a tanszéket az Akadémiai Líceum keretében felállították, 1793 szeptemberében, annak kémia–metallurgia tanárául – pályázat nyomán – nevezték ki Etienne-t. Ugyanakkor megbízást kapott az orvosi kar hallgatói számára létesített patológia–fiziológia tanszék betöltésére is.⁹ Sőt igazgatói minőségben felhatalmazták e kar vezetésére, amelynek ő volt az első orvosdoktor tanára. Egyben ő tanított először kémiát az intézetben, s ő az első Erdélyben írt latin nyelvű vegytani munka (1794) szerzője. Korai halála miatt mindössze három évig működhetett.

Laffer 1798-ban bekövetkezett halála után Johannes Eckstein (1761–1812) pesti diplomás sebészdoktor öröklie meg a hármas tanszéket. Árva megyei német családból származik, a napóleoni háborúban törzsorvosként szolgál. A kolozsvári kar igazgatói tisztsége is rá hárul. 1800-ban javasolja a törvényszéki orvostan bevezetését tantárgyként, a himlőoltással is kísérletezik. 1808-ban meghívják a pesti egyetem elméleti sebészeti tanszékére. Ő az első kolozsvári tanár, aki a pesti egyetemre távozik. Egyetlen munkáját Szóts András főorvossal közösen írta: *A' Vénusi vagy szerelem nyavájának rövid le-írása és bizonyos orvoslása a leg-újabb tapasztalások szerint* (Kolozsvár, 1803).

Etienne halálát követően, 1800-ban, a Bécsben doktori diplomát szerzett Incze Mihály (1762–1836) kapja meg az élettanti-kórtani katedrát a hozzá társított gyógyszerattannal. Kolozsvári református papcsaládból származik, így ő az első magyar tanára az intézetnek. Az ő vezetésével kezdik a hallgatók a gyakorlati felkészülést a Mátyás király szülőházában működő katonai kórház 12 ágyas kórtermében. 1810-től a venerológiát szintén előadta.

Eckstein utóda a még mindig három tantárgyat felölelő tanszéken a székely családból származó, Bécsben végzett Keresztes Elek (1768–1831) orvosdoktor. 1811-től a törvényszéki orvostan és az „oltás tudománya” előadására is kötelezték. A román bábatanoncok részére tankönyvet állított össze. A kezdeti korszak-

nak még a szamosújvári örmény eredetű Bruszt Elek (1785?–1854) a jelentős alakja. Sebész- és szülésmesteri diplomával foglalja el 1812-ben a Horváth nyugdíjazásával megürült adjunktusi állást, öt év múlva pedig, Fuhrmann halála után, elnyeri az állatgyógyászati tanszéket. Ezen 1853-ban történt nyugdíjazásáig tanít.

Az első évtizedekből kevés irat maradt fenn,¹⁰ így a hallgatók jegyzéke¹¹ sem teljes. Évente vagy 5–6 sebészi és 10–14 bábadiplomát adhattak ki. A sebészképzés 1800-ban két évfolyamos lett. Míg az Akadémiai Líceum bölcsészeti és jogi karán latinul adtak elő, itt ismételten megparancsolták, hogy mindenkit az anyanyelvén kell tanítani. Ez azt jelentette, hogy vegyesen folytak az előadások, a tanár mondta latinul, németül, s ha kellett magyarul és románul is az ismereteket. A bábakurzuson külön román nyelvű csoportot is szerveztek.

Az erdélyi országgyűlés 1811-ben két országos kórházat alapított, egyet Kolozsvárt, egyet pedig Marosvásárhelyen. A kolozsvári 1818-ban nyílt meg a Belső Szén (Jókai) utcában 8–10 ágygal. 1820-ban az udvar engedélyével felvette jótévedője, Karolina Augusztia császárné nevét: Országos Karolina Kórház. 1827-ben költözött át az Óvárba, az egykori exterciára nővérek renovált zárdaépületébe. Itt már 16 ágyuk volt. Az 1840-es években 50 ágyról történik említés. A kórház akkori főorvosa, Szóts József (1797–1858) 1830-tól fogadta a hallgatókat kórházi gyakorlaton.¹²

A szemészeti tanszéket csak nagy késéssel töltik be a tanintézet egykori diákjával, Judenhoffer Mihállyal (1782–1846). Ő Molnar (Piuariu) tanítványa, s megvárják, amíg Bécsben orvosdoktori diplomát szerez. Bruszt Elekkel egyszerre iktatják be 1817. június 1-jén. Pár nap múlva a Bruszt éppen felszabadult adjunktusi tisztségére is új tanerő érkezik: Pfenningsdorf Antal (1786–1871) sebész- és szülésmester. Ő 1859-ig, 42 éven át az intézet alapembere, hol a sebész-, hol a szülésztanárt helyettesíti. A Karolina Kórházban is másodorvosi tisztséget tölt be, műtéteket végez.

A sebészoktatás szervezetileg az Akadémiai Líceum része, de mégis kissé különálló, tanárai nincsenek képviselve az intézeti szenátusban. Tudományos irányításukra 1808-ban kiküldik az országos főorvost (protomedikust), aki elnököl a vizsgáztatások alkalmával. 1818-ban az egész líceum felépítésében átszervezés történik.¹³ A piaristák vezetése alatt álló gimnáziumi oktatást külön választják egy igazgató alá rendelve, az akadémiai tagozat élére prodirektort helyeznek, akit a bölcséleti és a jogi karok tanárai (szenátus) választanak, az orvosképzés pedig a szintén ide kapcsolódó Orvos-sebészi Tanintézetben (Institutum Medico-Chirurgicum) történik. A főigazgató ezután Erdély római katolikus püspöke. A sebészképzésnél protestáns tanárokat is alkalmaznak. Ott egyik tanár megbízatás alapján szervezi az intézeti munkát. Így a tanintézetnek van főigazgatója (a püspök), szervezeti igazgatója (a prodirektor), tudományos igazgatója (a protomedikus) és egy orvos-igazgatója (valamelyik tanár). Ekkoriban a diákok száma már évi 15 körüli lehetett a két évfolyamon. Nemcsak a céhekben felszabadított legények, hanem a három-négy gimnáziumi osztályt végzett fiatalok is beiratkozhatnak a tanintézetbe. Ez az előképzettségnek elég alacsony szintjét jelentette: a három elemi után következett az öt gimnáziumi osztály, majd a két-éves bölcséleti tanfolyam. Ezek elvégzését követően lehetett a jogi tanfolyamra vagy egyetemre jelentkezni.

Az oktatott tantárgyak elosztása nagyjából hasonló volt a birodalom valamennyi akkoriban működő tanintézetében. Első éven tanultak az első félévében

bonctant, a másodikban élettant, elméleti és törvényszéki sebészetet. A másodéveseknek az első félévben kórtant, gyógyszeriant, sebészeti műtéttant és állatgyógyászatot, a második félévben szülészetet, szemészetet és folytatólagosan állatgyógyászatot adtak elő. Minden félév végén az előadott tárgyakból vizsgáztak. A végzettek latin nyelvű diplomát kaptak, amelyből a képesítés megszerzése és időpontja mellett kiderül, hogy kik voltak a vizsgáztatók. Innen tűnik ki, hogy az elnökön és tanárokon kívül két sebészmester (a céh képviselői) is tagja volt a bizottságnak. Ez azért lehetett fontos, mert így a céhek is elismerték a fakultáson szerzett képesítést. Az 1811-ben kiadott diploma a „sebészet képzett mestereinek” nyilvánította a fiatalt, s feljogosította, hogy a nagyfejedelemség területén bárhol gyakoroljon.

A bonctani, kórtani, élettani előadásokat 1821-től, az új Farkas utcai líceumépület felhúzásától (ma a Báthory István Líceum épülete) annak földszintjén, a kocsi kaputól balra eső öt helyiségben tartották. Itt volt a boncterem és hullaraktár is.¹⁴ A megyei hatóságoktól ösztöndíjra javasolt bábákat, évente összesen 15-öt, ugyanott oktatták egyhónapos kurzusokon, az anyanyelvükön. A gyakorlás fantomokon és hullákon történt.¹⁵ Ugyanis az anyák lakásukon szültek, s ott „közönséget” nem fogadtak. A bábaoktatásban időnként egy képzett szülésznő is segédkezett.

Az 1830-as évek közepére megfogyott a tanárok száma. Keresztes halála után csak három rendes tanára (Incze, Bruszt és Judenhoffer), valamint egy tanársegéde (Pffenningsdorf) maradt az intézetnek, nekik kellett minden tárgyat előadniük. Ráadásul 1834-ben a tanulmányi idő három évre emelkedett. A kormányzat tervbe vette az intézet átszervezését, új tanszékek meghirdetését. Először 1836-ban Szóts Józsefet kinevezték az újonnan létesített különös kór- és gyógytan (belgyógyászat) tanszékre, melynek előadásai a Karolina Kórházban folytak. Utána egyszerre három tanszéket hirdettek meg, amelyeket versenyvizsga alapján töltöttek be:

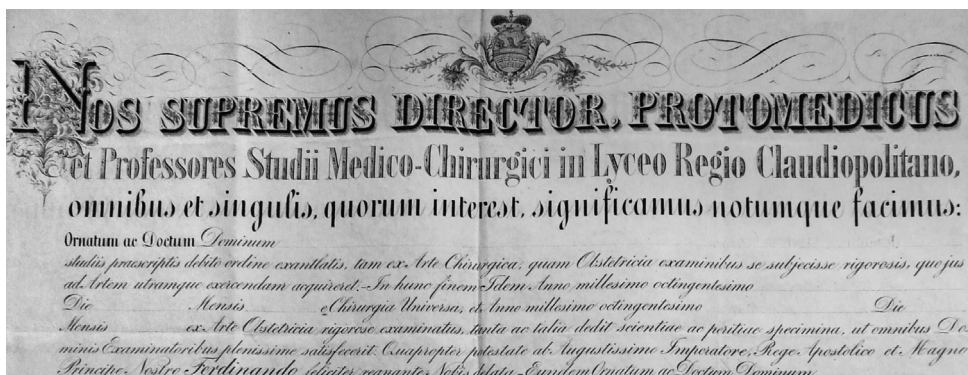
1. Fizika, botanika és kémia;
2. Anatómia és szülészet;
3. Fiziológia, patológia és gyógyszeriant.

A tanárok fizetése 600 Ft lesz. A versenyvizsgára 1837. április 6-án kerül sor. A jelentkezőknek kötelező a magyar nyelv ismerete.¹⁶

1838 augusztusától érkeznek a kinevezések. Augusztus 8-án székelyföldvári Szilágyi Miklós a fiziológiai, patológiai és gyógyszeriant, augusztus 11-én [Csík-szeredai] Szabó József az anatómiai és szülészeti, szeptember 13-án bágyi Joó István a természet-, vegy- és növénytani tanszékre kap kinevezést. Mindhárman a bécsi egyetem végzettjei. Október 5-én Kovács Miklós római katolikus püspök, főigazgató ünnepség keretében latin és magyar nyelvű beszéddel iktatja be a „teljesen és tökéletesen reorganizált” intézet három régi és három új tanárát. A legidősebb, Judenhoffer Mihály magyarul válaszol.¹⁷

A pályázatoknál-kinevezéseknél nem szerepel a sebészet, mert az eddigi szemésztanár, Judenhoffer veszi át ezt a tanszéket, amelyen már évek óta helyettesít. Lényegesen emeli a képzés színvonalát, hogy a „bevezető tudományok” tanszékét is felállítják. Hiszen a diákoknak vajmi kevés fizikai-kémiai előismeretei lehettek. Tehát megalapozottabbá vált a képzés. A harmadik tanévet a diákok a kórházban töltötték, ahol a sebészet és belgyógyászat elméleti és gyakorlati képzése folyt. Évente 8–10-en végeztek, úgyhogy rendre Erdély minden részébe eljutottak a Kolozsvárt képzett, tudományosan felkészített sebészek és szülésznők.

A tanári karban a forradalom idejéig egyetlen lényeges változás történik. Judenhoffer Mihály 1842 szeptemberében kéri, hogy súlyos betegsége miatt a következő tanévben helyettesítését bízzák Pfenningdorf Antal tanársegédre. Valószínűleg ekkor érte az első szélütés, ami aztán ismétlődött. 1845-ben nyugdíjazták, s pályázatot írtak ki az állásra. Erre 1846. január 31-én Ábrahám Bogdán (1815–1865) szamosújvári örmény eredetű orvosdoktor, műtőt, a bécsi egyetem tanársegédjét tartották méltónak. Nevéhez fűződik az első nagyobb kolozsvári éternarkózisban végzett műtét. Teleki József kormányzó 1847. április 16-i keltezéssel, udvari leiratra hivatkozva, felhívást intézett az intézet tanáraihoz, mely szerint Bécsben Franz Schuh sebészstanár a műtéteknél *aether sulfuricust* használna érzéstelenítésre. Alkalmazni kellene ezt Kolozsvárt is a Karolina Kórházban. Mint a *Természetbarát* című kolozsvári folyóirat tudósít róla, ekkor már eléggé ismert volt tájainkon az éter érzéstelenítő hatása. Februárban arról kapunk hírt, hogy Bécsben milyen sikeresen végzik az ilyen műtéteket, hat eset leírása olvasható.¹⁸ A kolozsvári sebészhallgatókon végzett márciusi érzéstelenítési kísérletekről részletes beszámolót közölnek.¹⁹ A beígért nagy daganateltávolításról maga Ábrahám Bogdán számol be.²⁰ Tehát márciusban már nagyobb műtéteket is végeztek éternarkózisban Kolozsvárt. Ábrahám Bogdán tehetséges sebész volt, részt vett a szabadságharcban is orvosszázadosi rangot érve el. Néhány méltatás ezzel magyarázza az 1851-ben történt lemondását állásáról. Pataki Jenő orvostörténész szerint az ital rabjává vált.²¹ Szilágyi Miklóst, az elméleti orvostan előadóját a forradalom alatti tevékenysége miatt a haditörvényszék 1849. november 23-án bűnösnek találta, s állásából elmozdította.

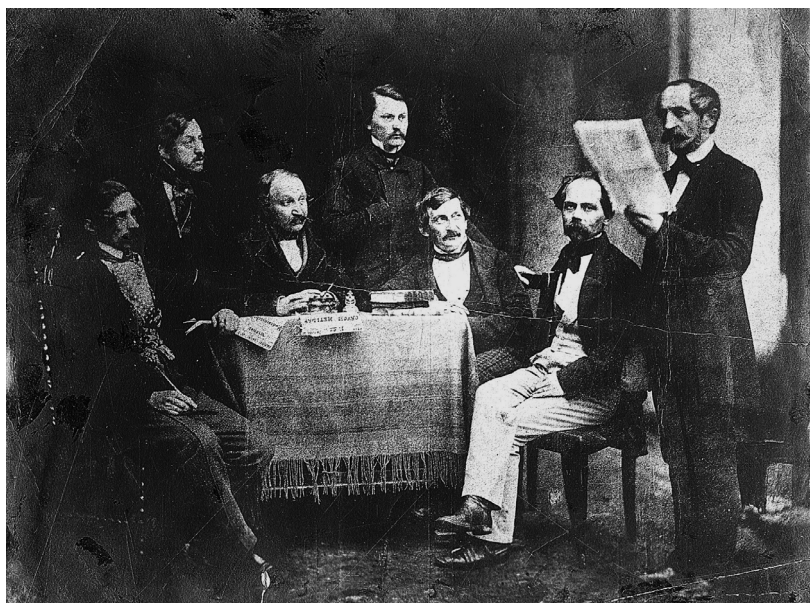

A tanintézet kibocsájtotta diploma fejléce (1842). Román Nemzeti Levéltár, Kolozsvár, Fond 104.

Jelentős változásokat hoz az intézet történetében az 1848/49-es forradalom. A Királyi Líceum megszűnik, átalakul. A forradalom leverése után a jogi oktatást nem lehet magyar nyelven újraindítani. A bölcsészeti tanfolyamot beleolvasztják a gimnáziumba. Úgyhogy az Orvos-sebészi Tanintézet 1850-ben teljesen önállóul,²² orvosigazgatót kap Szóts József személyében. Csíkszeredai Szabó József tanárt pedig Szebenbe parancsolják a Helytartósághoz a magyar iskolaügy előadójául. Így sokat tehet intézetéért is. Lényeges újdonság, hogy 1851-ben felállítják a Karolina Kórház keretében a szülőintézetet.²³ Ide csak a hajléktalan, többnyire megesett nők jöttek szülni, rajtuk gyakorlatozhattak a bábajelőltek. Az önkényuralmi rendszer az intézetet is azonos rangra emelte a birodalom többi sebészképző egyetemi intézetével. Az állásokat pályázat útján, az intézet rang-

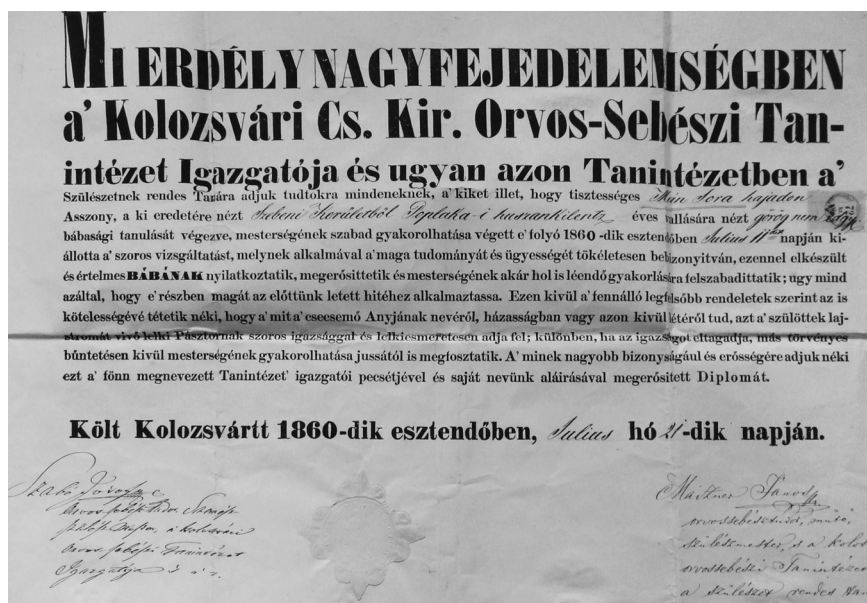
sorolása alapján töltik be, a tanársegédeket évente nevezik ki. Az intézet négy tanszékéhez járul ezután segéd. A diplomák nemcsak Erdélyben, hanem az egész birodalomban érvényesek lesznek. Azt is elrendelik, hogy 1857-től németül kell majd előadni, de erre tulajdonképpen nem kerül sor, mert kiegészítő nyelvként a magyart és a románt is használják. Viszont megtörténik az a kínos helyzet, hogy 1856-ban a bécsi Franz Zahnt (1820–1880) nevezik ki az állatorvosi katedrára, aki aztán öt év alatt sem tud megtanulni magyarul, úgyhogy 1861-ben, a magyar tannyelv bevezetésekor kénytelen távozni.

Az 1850-es évektől az intézet két alapembere Szóts József, majd ennek 1858-ban bekövetkezett halála után Csíkszeredai Szabó József.²⁴ A tanszékek osztódnak, s a tanárok elég gyorsan váltják egymást. Csíkszeredai Szabó megszabadul a bonctan előadásáról, marad csak a szülészet. A bonctan új professzora 1854-től Lenhossék József (1818–1888), aki már akadémikusként távozik 1859-ben a pesti tanszékre. Világhíre tesz szert. A sebészeti tanszékre 1852-ben Nagel Emilt (1817–1892) nevezik ki²⁵, hosszas betegeskedése alatt Brandt József (1838–1912) a helyettese, akit a legnagyobb magyar sebészek közt tartanak számon.²⁶ Szóts belgyógyászat katedrájára átpályázik Csíkszeredai Szabó. Úgyhogy a szülészetet versenyre írják ki, 1862-ben Maizner János (1828–1902), Semmelweis egykori tanársegéde kapja meg.²⁷ Ő az intézet utolsó igazgatója, szintén az egyetemen folytatja munkáját. Legmaradandóbb műve az Orvos-sebészeti Tanintézet 1890-ben kiadott története. A kórtan–élettan tanszéken a magyar orvostudomány három nemzetközi rangú egyénisége váltja egymást: Jendrássik Jenő, Margó Tivadar, Balogh Kálmán. Mindegyikük Pestre igyekezett, ahol az akadémiai tagságot is kiérdemelte. Az 1867-ben kinevezett Láng Gusztáv (1838–1869) betegsége és korai halála miatt már nem tudja a tanítást megkezdeni Kolozsvárt.²⁸ A tanszéket kettéosztják. Az általános kórtan és gyógyszer-tan tanára Machik Béla (1839–1879), az élettan és szövettané Török Aurél (1842–1912) lesz. Lenhossék távozását követően a bonctan tanára Czifra Ferenc (1826–1878), aki anatómiai múzeumot létesít.

A tanári kar 1858-ban. Pataki Jenő cikkét illusztrálja, *Orvosi Szemle*, 3. évf. (1931). 1. sz.

Az 1867-es kiegyezés nyomán Erdély újra Magyarország részévé válik, s ennek megfelelően a tanintézet ezután a Budán székelő, báró Eötvös József vezetete Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium hatáskörébe tartozik. Felépítésében lényeges változás nem történik. A tanárokat ezután nem az uralkodó, hanem a miniszter nevezi ki, s nem mindig hallgatják meg az intézet véleményét a kinevezettekkel kapcsolatban. Így az 1870-ben létesített kórbonctani tanszékre rögtön kinevezik a külföldi tanulmányútról éppen hazatért Genersich Antalt (1842–1918), aki szakjának egyik legeredményesebb tudósa lesz: 1872-től a kolozsvári, majd 1895-től a fővárosi egyetemen folytatja pályáját.²⁹ 1871-ben rendezik az utolsó tanári versenyvizsgát. Ezen az újra létesített szemészeti, valamint a helyettes által vezetett sebészeti és az előkészítő orvostudományi tanszékeket kell betölteni. Az utóbbi tanára, Joó István ugyanis megbetegszik, alig tud beszélni, úgyhogy nyugdíjazását kéri. A júniusi rangsorolás alkalmával a szemészetre egyhangúan Schulek Vilmost (1843–1905), a bécsi egyetem tanársegédét jelölték. A sebészeten a helyettesítő Brandt József csak második helyre került, de azért őszire megkapta a miniszteri kinevezést. Az előkészítő tudományokra négyen is pályáztak, a helyettesítő Szóts Emil doktort csak a harmadik helyre méltatták. De Török Aurél felvetette azt a lehetőséget, hogy ezt a tanszéket ne töltsék be, mert a tervbe vett egyetemen úgyis mind a három tárgynak (fizika, kémia, botanika) külön-külön tanszéke lesz. A minisztérium elfogadta ezt az álláspontot, s maradt továbbra is helyettesként Szóts Emil a katedrán.³⁰

Bábadiploma 1860-ból. Román Nemzeti Levéltár, Marosvásárhely, Fond 576.

1869 márciusában országgyűlési választásokat tartanak Kolozsvárt. A város két képviselőre jogosult. A kormányzó Deák-párt első helyen gróf Mikó Imrét, a másodikon Csíkszeredai Szabó Józsefet jelöli. Szabó választási programjában a kolozsvári egyetem felállítását is ígéri.³¹ A népszerű orvos és intézményvezető meg is szerzi a mandátumot. Betegsége ellenére vállalja a huzamos távollétet.

Helyettes igazgatóként a legidősebb tanárt, Joó Istvánt bízta meg a vezetéssel, a belgyógyászati tanszék helyettesítésére Maizner János szülésztanárt kéri fel.

A tanársegédek szinte évente változtak. Egyik katedráról a másikra kérték át magukat, ami tulajdonképpen szakosodásukat segítette elő. A tanintézet 1871. október 1-jén hirdet utóljára pályázatot három tanársegédi állásra: belkóroda, sebészet, kórbonctan.³² Figyelemre méltó, hogy mindhárom igen szép karrier előtt álló orvosdoktorokkal tölthetik be. A belgyógyászatira Purjesz Zsigmondot alkalmazták, aki utóbb országos hírű belgyógyász tanár lesz Kolozsvárt.³³ A sebészeti állást Gyergyai Árpád, a bécsi egyetem végzettje kapja meg, aki majd vérátömlesztési kísérleteivel szerez hírnevet.³⁴ A kórbonctannál alkalmazott Büchler Ignác a kolozsvári egyetem belgyógyász magántanára lesz. Mindhárom tanársegédet átveszi a következő évben megnyíló egyetem is.

Az 1860-as évektől egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy a hároméves képzés nem elegendő az orvosok felkészítésére. 1870-től már négyéves kurzusokat indítanak, melyre legalább 6 gimnáziumi osztályt végzeteket vesznek fel. Végül 1872-ben az „alsóbb fokú” orvosképzést a Monarchia minden országában megszüntették, s az egységes „med[icus] univ[ersalis]” egyetemes orvosdoktorképzés lépett életbe. A borbély-sebész céheket felszámolták.³⁵ Kolozsvárt még az egyetem keretében befejezhatték tanulmányaikat a kimenő sebészhallgatók.

A Magyar Királyi Tudományegyetem felállítását 1872-ben kimondó törvény-cikk ugyan az Orvos-sebész Tanintézet megszüntetéséről intézkedik, de az lényegében beleolvad az egyetem orvosi karába. Nyolc tanárát nevezik ki az egyetemre: Brandt József (sebészet), Czifra Ferenc (bonctan), Genersich Antal (kórbonctan), Machik Béla (belgyógyászat), Maizner János (szülészet), Schulek Vilmos (szemészet), Török Aurél (élet- és szövettan) és Mina János (állatjárványtan és állati rendészet). Budapestről pályázik ide a három másik tanár: a kolozsvári születésű Ajtai K. Sándor (kórgyógytan), Fodor József (törvényszéki orvostan) és Plósz Pál (élet- és kórvegytan). Az új Orvosi kar örökölte a tanintézet szegényes felszerelését, s a gyakorlati képzés is a nagyon szerény körülményeket biztosító Országos Karolina Kórházban folytatódott.³⁶

A közel száz évig működő tanintézet 32 tanára és a 39 tanársegéde több mint ezer orvos-sebészt képzett. Minthogy az egyetemet végzett orvosdoktorok száma viszonylag alacsony volt, az intézetben képzett seborvosokra hárult a népesség egészségügyi ellátásának jelentős része. Az évenkénti bábaképző kurzus rendre öt hónaposra emelkedett, és 1500-at is meghaladta az itt képzett és vizsgázott „diplomás” bábák száma. A megmaradt névjegyzékek alapján ismert, hogy a tanárok és a diákok soraiban az ország összes etnikumát megtaláljuk: magyarok, németek, románok, örmények, zsidók, valamint a szomszédos országokból érkezők is képviseltették magukat. Az intézet úgyszintén a kolozsvári Magyar Királyi Tudományegyetem és az 1919-től beinduló román orvosi fakultás elődjének, és ezáltal a Báthory-egyetemmel összekötő láncszemének is tekinthető. A marosvásárhelyi és a szegedi orvosi karok is az „örökösök” közé sorolhatók. Mindezek indokolják az intézet alapítása 250. évfordulójának az idejéig megünneplését.

■ JEGYZETEK

1. Vö. *A céhes élet Erdélyben*. Válogatta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Kovách Géza és Binder Pál. Bukarest, 1981.; Jeney-Tóth Annamária: *Míves emberek Kolozsvárott*. Kolozsvár, 2004.; Kincses Katalin Mária: *A kolozsvári borbély-sebész céh a kora újkorban*. In: *Művészet és mesterség*. Tisztelgő kötet R. Várkonyi Ágnes emlékére. Szerkesztette: Horn Ildikó, Lauter Éva, Várkonyi Gábor et alii, Budapest, 2016. 535–558.

2. Fekete Sándor: *A bábaoktatás története Magyarországon*. Orvostörténeti Közlemények, 55–56. sz. 1970. 173–186; Simon Katalin: *Sebészet és sebészek Magyarországon (1686–1848)*. Budapest, 2013; Krász Lilla: *Születés és anyaság a régi Magyarországon. 16. század - 20. század eleje*. Budapest, 2023.
3. Balázs Péter: *Mária Terézia 1770-es egészségügyi alaprendelete*. 1–2. köt. Magyar Tudománytörténeti Intézet, Piliscsaba–Budapest, 2007.
4. Jakó Zsigmond: *Négy évszázad a művelődés szolgálatában*. Korunk, 38. évf. (1979) 7–8. sz. 545–555; Gaal György: *Négyszáz év*. Hajnal, 1980. 8. sz. 19–34.; Szögi László – Varga Júlia: *A szegedi Tudományegyetem és elődei története*. I. rész A Báthory-egyetemtől a Kolozsvári Tudományegyetemig 1581–1872. Szeged, 2011. A tanintézetre is vonatkozó líceumi levéltár jelenlegi őrzéshelye: Román Nemzeti Levéltár (Arhivele Nationale România) Kolozs megyei fiókja (Serviciul Județean Cluj) – Fond 104; Liceul Romano-Catolic – Cluj.
5. A kolozsvári képzés történetének első összefoglalása Maizner Jánostól: *A kolozsvári Orvos-sebész Tanintézet történeti vázlata. 1775–1872*. Kolozsvárt, 1890. Az alapítás 250. évfordulójára készült intézetétörténet jelenleg sajtó alatt van.
6. Kinevezési okirat a Magyar Nemzeti Levéltárban: MNL-OL-B-02-1775-073-18–19.
7. Kinevezési okirat uo.: MNL-OL-F-1782-6014.
8. Ioannes Molnar nevéhez utólag illesztették a családnév román fordítását, a Piuariut. Életével és munkásságával óriási irodalom foglalkozik. Összefoglaló monográfiát Mircea Popa írt róla: *Ioan Molnar Piuariu* (edítiya a II-a, revizuită si adăugită. Cluj-Napoca, 2015), ebben több mint 140 tételes bibliográfiát sorakoztat fel.
9. Szőkefalvi Nagy Z[oltán] – Spielmann J[ózsef]: *Adalékok a kolozsvári orvosi sebészeti intézet első évtizedeinek történetéhez*. Orvosi Szemle, XIII évf. (1967), 207–216; Szőkefalvi Nagy Zoltán: *Az egykori kolozsvári „kémia-metallurgiai” iskola*. Acta Academiae Paedagogicae Agriensis. Nova Series Tom. VI 295–325. [A tanulmány részletes ismertetése: Korunk, 27. évf. (1968) 11. sz. 1741–1742.]
10. A tanintézetre is vonatkozó líceumi levéltár jelenlegi őrzéshelye: Román Nemzeti Levéltár (Arhivele Nationale România) Kolozs megyei fiókja (Serviciul Județean Cluj) – Fond 104; Liceul Romano-Catolic – Cluj.
11. Varga Júlia: *A kolozsvári Királyi Líceum hallgatósága 1784–1848*. Budapest, 2000.
12. Gaal György: *A kolozsvári Országos Karolina Kórház*. Kolozsvár, 2023.
13. Varga Júlia: *Katolikus közép- és felsőoktatás Erdélyben a 17. századtól a 19. század közepéig*. Doktori disszertáció. Budapest, 2007.
14. A helyiségekben utóbb a katolikusok Lyceum-könyvtára, majd az Akadémiai Könyvtár kolozsvári fiókjának könyvtára működött 1975-ig, amikor azt az új Farkas utcai modern épületbe költöztették.
15. Vö. Nádudvari György Tibor: *Az orvostudományi kar története 1770–1935*. Budapest, 1936. 95–96.
16. Linzbauer, Franciscus Xaver (cong.): *Codex Sanitario-medicinalis Hungariae*. Tom. III. Buda, 1853. 3375. sz. 185–186.
17. *Erdély és Magyarország*. Erdélyi Híradó, 1838. okt. 8.
18. Karsay Lajos: *További kísérletek a kénéaetherrel a sebészeti műtétek fájdalomtalanná tétele végett*. Természetbarát, 35. sz. 546–551. 1847. febr. 25.
19. Aetherreli kísérlettel Kolozsvárt. Uo. 37. sz. 587–588; 1847. márc. 11.
20. Aetherreli kísérlet és jószándékú kérelem. Uo. 39. sz. 620. 1847. márc. 25.
21. Pataki Jenő: *Danczkai Ábrahám Pattantyús Bogdán*. In: Uő. *Az erdélyi orvoslás kultúrtörténetéből*. Piliscsaba, 2004. 316–318.
22. Levéltári hagyatékát a Bolyai Egyetem Orvosi kara 1945-ben magával vitte Marosvásárhelyre, s így ott található: Román Nemzeti Levéltár (Arhivele Nationale România) Maros megyei fiókja (Serviciul Județean Mureș) – Fond 576. Inst. de Medicină și Farmacie Tg. Mureș – Facult. de Medicină „Francz Jozsef” (sic!)
23. Erről szóló tudósítás: *Nemhivatalos*. Kolozsvári Lap [II. évf.] 211. sz. 1851. máj. 6.
24. Gaal György: *Csikszeredei Szabó József kolozsvári orvostanár és művelődéspolitikus*. Orvostudományi Értesítő, 74. köt., 2001. 367–373.
25. Kiss László: *Nagel Emil, a „sokat tudó” sebészprofesszor*. Művelődés, 75. évf. (2022). 11. sz. 11–17.
26. Orbán János: *Brandt József, a vesesebész erdélyi úttörője*. Orvosi Szemle, XVIII. évf. 1972. 2. sz. 236–238; Gaal György: *Erdély iskolateremtő sebésztanára: Brandt József halála centenáriuma*. Orvostörténeti Közlemények, 214–217. sz. (2011) 43–67.
27. Gaal György: *Maizner János orvosprofesszor, Semmelweis tanainak erdélyi meghonosítója*. Orvostörténeti Közlemények, 238–241. sz. (2017) 53–79.
28. Kiss László: *Egy lángoló életút*. Orvosi Hetilap, 160. évf. (2019), 12. szám, 475–478.

29. Vö. Tankó Attila – Péter Mihály (szerk.): *Genersich Antal emlékkönyv születésének 150. évfordulója alkalmából* – Adatok a romániai magyar orvosok és gyógyszerészek munkásságáról. Budapest, 1994.; Judik Zoltán (szerk.): *Szepesszombati Dr. Genersich Antal, az ember*. [Budapest, 2018.]
30. Vö. Orvosi Hetilap, 15(1871), 29(júl. 16), 494.
31. *Választási mozgalmak*. Kolozsvári Közlöny, 1869. márc. 2., márc. 18.
32. *Pályázatok*. Orvosi Hetilap, 15(1871), 41(okt. 8), 695; *Ua*. Gyógyászat, 1871. okt. 7.
33. Gaal György: *Purjesz Zsigmond, az „orvosok orvosa”*. Művelődés, 71. évf. (2018) 2. sz. 18–20.
34. Gaal György: *Gyergyvaiak a város, az egyház és a tudomány szolgálatában*. Kolozsvár, 2022. 129–141.
35. Nádudvari Győry Tibor: *I. m.* 544–545.
36. Vö. Gaal György: *Az erdélyi tudományosság fellegvára*. A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem alapításának 150. évfordulójára. Kolozsvár, 2022; Marjanucz László (főszerk.): *A szegedi Tudományegyetem és elődei története*. II rész. A kolozsvári egyetem története az alapítástól a szegedi újrakezdésig 1872–1921. Szerkesztők: Antal Tamás – Vajda Tamás. Szeged, 2022.

